

LA HIPERTEXTUALITAT DE LO PASTORELLET
DE LA VALL D'ARLES (JOSEP BONAFONT)
EN AYS. *ELEGÍAS CATALANAS* (1887)

ESTEL AGUILAR MIRÓ

Seminari Transversal d'Estudis Catalans, Universitat de Perpinyà
Universitat de Perpinyà Via Domícia

1. INTRODUCCIÓ. JOSEP BONAFONT (EL SOLER, 1854-ILLA, 1935)
I LA RENAIXENÇA ROSSELLONESA (1883)

Intel·lectuals i escriptors de principi de segle XX com Josep Sebastià Pons han considerat Josep Bonafont l'ànima de la Renaixença rossellonesa (PONS 1907: 325). Bonafont neix al Soler, al Rosselló, el 1854. Rep una educació catòlica pel capellà del seu poble des que es queda orfe als set anys. Aquesta educació catòlica i la condició d'orfandat, marcaran el lirisme de la seua poesia. Després de fer els seus estudis de secundària a Perpinyà, entra al seminari i el 1879 és nomenat vicari a Arles, d'on naixerà el seu pseudònim Lo Pastorellet de la Vall d'Arles. És capellà en diversos pobles i degà a Illa, on s'hi quedarà una trentena d'anys fins traspasar (CAMPS 1986: 42).

Bonafont és devot de Jacint Verdaguer, restaurador i impulsor de la llengua i la literatura catalanes al Rosselló, i instigador de la utilització de la llengua catalana en la predicació catòlica (BONAFONT 1911) / (BONAFONT 1923). El 1883 s'involucra de ple en les festes literàries de Banyuls de la Marenda¹ i l'any 1889 guanya un premi extraordinari als Jocs Florals de Barcelona amb el poema «Lo Rosselló» (LO PASTORELLET 1914: 171-173).

Juntament amb Pepratx, en l'estudi de l'expressió literària de la llengua catalana, inclou la recerca de la literatura popular. De fet, «recollia els mots del *terroir* prop de la gent del poble inspirant-se de la història local» (BERTHELOT 2018: 515). El 1884 publica *Garbèra catalana*, una antologia amb poemes de poetes renaixencistes del nord de les Alberes (Pépratx, Talrich, Boixeda...) i del sud (Jaume Collell,

1. Per més informació, consulteu BOVER (1990).

Àngel Guimerà, Apelles Mestre, Jacint Verdaguer...). També hi presenta mostres de poesia popular. Aquesta antologia resumeix i condensa el primer esforç de la Renaixença al Rosselló portada a terme pels eclesiàstics (PONS 1907: 328).

Al canvi de segle, publica un estudi sobre els goigs a la *Revue Catalane* (BONAFONT 1907), edita *Conte nou* (1911) i elabora un refranyer català que resta inèdit (RIFA i TEISSEIRE-DUFOUR 2004: 109). Els seus poemes apareixen recollits el 1887 en *Ays. Elegías catalanas*. Com bé diu Josep Sebastià Pons: «La poesia catalana era, en aquella època, atribuït del clergat. Mossèn Bonafont, rector d'Illa, hi excellia per damunt els seus col·legues» (PONS 1977: 127). A continuació ens detindrem en els *Ays* de Lo Pastorellet de la Vall d'Arles per comprovar les excel·lències de la seua ploma poètica. Veurem després algunes mostres de reescriptura o d'intertextualitat però ens centrarem sobretot en els processos d'hipertextualització que efectua en dos dels seus poemes a partir de diversos hipotexts històrics i llegendaris, de base pseudopopular.

2. AYS. ELEGÍAS CATALANAS (1887)

Ays. Elegías catalanas (1887) és un conjunt de vint-i-vuit composicions on s'hi presenta una poesia caracteritzada per una versificació clàssica a la manera de Delille amb versos alexandrins, que respon a la tendència poètica dels rossellonesos de l'època, els quals resten quasi sempre fidels a la mètrica francesa tradicional (PONS 1914: 178). Aquesta versificació clàssica es combina amb una versificació popular d'heptasíl·labs, per això trobem un registre noble i a la vegada oral, una llengua «lente, onctueuse» però també «énergétique aussi et populaire» (PONS 1914: 179). A partir de la segona edició enriquida de 1914, *Ays y Albades*, se suprimeixen quatre composicions i se n'afegeixen dèneu més, d'entre les quals set goigs. Amb aquesta publicació, segons Pons, «il a accompli la mission à laquelle il était prédestiné : relier les deux mouvements de la renaissance catalane, 1887 à 1910» (PONS 1914: 179). El romanticisme en Lo Pastorellet en aquesta segona edició es dilueix (PONS 1958: 221), com es pot veure amb la presència de les albadades a costat de les elegies més líriques i íntimes.

Després d'un pròleg que resulta un autèntic manifest per la Renaixença de les lletres catalanes al Rosselló (PONS 1914: 178; PRAT I RIBA 2006: 336), podem constatar diferents tipus d'elegies en el poemari del Pastorellet: l'elegia heroica o tràgica, amb dolorosos records del país; l'elegia literària o oda a la llengua catalana; l'elegia pintoresca en honor al Canigó i al paisatge rossellonès, sent la natura símbol del món diví seguint la tradició de Chateaubriand; l'elegia bíblica o sagrada parafràsica, pietosa i mística; i, per últim, l'elegia més lírica o íntima, on el *jo* poètic es plany de la seua condició d'orfe i de la mort de la seua mare. També s'hi presencia molta literatura popular amb llegendes com «Lo salt de la donzella» (p. 11) o la llegenda del cor menjat de «Guillem de Cabestany» (p. 21) i els goigs que trobarem sobretot en la segona edició.

2.1. REESCRIPTURES, INFLUÈNCIES I INTERTEXTUALITAT EN ELS AYS

En realitat, podríem parlar de reescriptura en la majoria de les elegies de *Lo Pastorellet*, per exemple en l'elegia sagrada parafràsica, on recupera episodis de la *Bíblia* i els reescriu des d'un lirisme molt particular. O també en la reescriptura que fa a partir dels vestigis de literatura popular, fins i tot intertextualitzant alguns d'aquests vestigis, per exemple en la llegenda «Lo salt de la donzella», on hi apareix un epígraf de Victor Hugo que ajuda Pons (1958: 218) a plantejar la influència que exerceix la lectura del romàntic Victor Hugo en l'obra de *Lo Pastorellet*: «A minuit même un pâtre / Vit soudain apparaître une flamme bleuâtre / Qui montait ver les cieux !» (LO PASTORELLET 1887: 11). En els primes versos de «Lo Salt de la Donzella» ressonen els versos anteriors d'Hugo: «Tocava mitja-nit la campana de Pena...».

Els goigs, altres mostres de literatura popular que inclou en la segona edició dels *Ays* de 1914, *Lo Pastorellet* els reescriu d'una manera molt lírica i personal, fins al punt que Josep Sebastià Pons els prefereix pel seu to líric abans que a les seues odes i elegies (1914: 182). Segons Pons, aquesta reescriptura ajuda *Lo Pastorellet* a purificar els goigs, la llengua dels quals estava repleta de castellanismes i els feia incomprendibles; hi destaca la seua bellesa i delit produït en lle-

gir-los, com es pot comprovar per exemple en el «Goig de Santa Eulàlia y Santa Julia» (LO PASTORELLET 1914: 73), però li retreu que hi haja alguns neologismes, ja que, sent un gènere popular, haurien de conservar les seues característiques originàries (PONS 1914: 183). Altres goigs tenen estrofes entusiastes, amb abundants paral·lelismes de pensament, característics de la poesia bíblica i sagrada; Lo Pastorellet expressa la seua fe i el desig de fer triomfar les tradicions religioses (PONS 1907: 327).

Pel que fa a la intertextualitat i a les influències, en el pròleg als *Ays*, no versificat però prosat poèticament, hi presenciem una citació i operació intertextual shakesperiana. Comença amb un *jo* poètic elegíac punyit i corferit per un mal de societat, com es veu a través de la traducció de les paraules pronunciades per Hamlet:

Tú que tant nos has fet riurer, Yorich, ahont ets, ahont ets? Las mil llágas que rosegan lo cor de la societat, las llàgrimes que traydorament lo dolor nos arrenca, be prou nos fan recordar massa soviny eixa paraula adolorida d'Hamlet. (LO PASTORELLET 1887: VII).

Aquesta frase que cita Lo Pastorellet correspon al passatge en què en el cementiri nocturn, Hamlet té en les seues mans el crani del bufó Yorich, i en l'ombra s'avança el dol d'Ofèlia, coronada d'algues i flors dels estanyes. Les tràgiques elegies de Shakespeare, *Hamlet* i el *Rei Lear*, semblen debatre's en les tenebres; els vents bufen la seua vasta desesperació i, més enllà, tot és mut, no hi ha res més enllà de la mort, només silenci. En canvi, en Lo Pastorellet, el poeta cristià, influït per l'ensenyament dels textos sagrats que conformen la seua poesia, no trobem evocada aquesta eterna elegia del nostre destí, aquest cant al silenci (PONS 1914: 180) manifestat en les traduccions versificades de Shakespeare pel dramaturg romàntic Alfred de Vigny que Bonafont llegeix. En Lo Pastorellet, les elegies, ni seran purament i exquisidament sacerdotals com en Verdagner, ni tindran només l'alè de flors tenebroses com les d'Hamlet a través de Vigny, sinó que es caracteritzaran per ambdues coses; com diu Pons, en Lo Pastorellet tenen el carisma de simples flors confitades a l'ombra de les creus sagrades en els cementiris.

La Renaixença evidencia la necessitat de conreu de literatura en llengua pròpia com a senyal no de ruptura innovadora sinó de continuïtat amb l'antiga tradició. Aquest aspecte es pot veure en el pròleg quan efectua una altra operació intertextual citant el tipus de poesia i la influència que exerceix en Lo Pastorellet el poeta barroc el rector de Vallfogona (1578/1579-1623), pseudònim de Francesc Vicent Garcia i Ferrandis, en el següent passatge:

Avuy, mès que may, tindriam menester de riurer, y la rossellonesa terra, com los demès països, anhela un Don García, un nou Rector de Vallfogona; mes lo motlló de las riallas es trencat y la grana de las humanas alegrías nos apar marcida en sa llavor (LO PASTORELLET 1887: VII)

O més endavant: «Lo rector de Vallfogona, lo gran burlaner, saborejá també los plors, puix sos últims cants són ben xopats de llàgrimes» (LO PASTORELLET 1887: VII-VIII).

Després de citar a Hamlet en el pròleg, el *jo* poètic expressa com els seus plors i les seues esperances seran com les dels autors romàntics i renaixencistes:

Ab lo toch dels morts, ab lo reclam del *De profundis* que pels ayres escampillan las campanas, Lamartine y Musset, Heine y Verdagner han escrit llurs immortals y melancólicas poesías: com ells plorarem doncs, y com ells ara per ara 'ns assentarem, esperansant dias mès alegres, sobre los marges dels rius de Babilonia (LO PASTORELLET 1887: VII).

Quan ens parla de les llàgrimes i dels rius de Babilònia, trobem el tòpic literari del *vall de llàgrimes* generat en el Salve Regina bíblic, que ilustra el rerefons poètic de Lo Pastorellet:

Ad te clamamus, exsules filii Hevae,
ad te suspiramus, gementes et flentes,
in hac lacrimarum valle².

2. «A vós cridem, els desterrats fills d'Eva; / a vós sospirem, gemint i plorant / en aquesta vall de llàgrimes».

Com bé assenyala Pons (1953: 219), aquestes « *gementes et flentes* », aquests gemecs i plors, s'inscriuen en totes les pàgines del recull. Les expressions, les metàfores i les figures retòriques són sagrades, són en Lo Pastorellet pur artifici, com també algunes prosopopeies molt utilitzades des de Virgili. Lo Pastorellet, com a poeta elegíac, és abans de tot un excel·lent retòric.

El *jo* poètic continua justificant les seues llàgrimes amb les d'al·tres, i cita la poetessa romàntica francesa per excel·lència Amable Tastu³. També hi constata referències i influències medievals que li serveixen per continuar justificant el caràcter planyívol de la seua obra, esmentant-nos a Petrarca i Dante :

La historia de la Edat-Mitjana no es altra cosa qu'un llarch plany: lo enamorat Petrarca Y dante, lo diví, anomenan nostra terra *terra lacrymosa*, y lo més conmogut dels nostres poetes s'alaba, à dreta lley, de haver algun cop plorat (LO PASTORELLET 1887: IX).

o quan cita paraules de Jacint Verdaguer, evidenciant així el mesatge que li ha ofert el poeta:

La primera vegada, exclama Mossen Verdaguer, que algun de nosaltres volgué versejar, fou pera modular y deixar sortir à fora los sospirs que li feyan mal, reclusos en lo pit; altrament, si'l sentiment no li hagués duyt, tindria de fer encara la primera poesia; y de tots vos diré que los més nonichs cants són los més trists, y dels més bonichs las posades las més bonas, si voleu, són aquellas en que un hi ha deixat caure més llàgrimas (LO PASTORELLET 1887: IX)

Ens inclou una nota de peu de pàgina amb un fragment del catòlic antirevolucionari Monseigneur Frappel, que li serveix per justificar la idea que la poesia són llàgrimes i les llàgrimes són poesia, ja que el que ens arriba més directe al cor és la tristesa i la desolació. També cita Alfred de Musset: «Lo inspiradíssim cantor del nostre Canigó ha traduhit sense s'en adonar eixos versos de Musset: “les plus désespérés

3. Nascuda a Metz, valorada pels romàntics Lamartine, Chateaubriand o Hugo, es casa amb l'editor perpinyanenc Joseph Tastu.

sont les chants les plus beaux, et j'en sais d'immortels qui sont de purs sanglots"» i a Frédéric Ozanam: «Deu, segons Ozanam, ha posat los poetes al mitx de las societats que s'en ván, com los aucells dins las ruhinas : per las consolar» (LO PASTORELLET 1887: IX).

3. LA HIPERTEXTUALITAT DE LO PASTORELLET DE LA VALL D'ARLES A PARTIR DE L'ELEGIA HISTÒRICA I HEROICA

Hem vist algunes mostres intertextuals que efectua Lo Pastorellet en el Pròleg; ens detindrem a continuació en l'operació que considerem més destacable: la hipertextualitat a partir de les elegies històriques i heroiques, les quals rememoren dramàticament la història local i el passat rossellonès, seguint la tendència dels felibres Auguste Fourès i Félix Gras i el tradicional romanç històric català d'ambientació medieval dels renaixencistes de la Catalunya del sud de les Alberes com Rubió i Ors, Bofarull o Verdager, amb arrels de la poesia popular i del *romancero* espanyol. Els poemes històrics divergeixen molt poc de les llegendes, ja que l'òptica edulcorant del romanticisme hi desvirtua els fets, fent-hi visible el seu caire popular.

Lo Pastorellet exposa dos episodis de la invasió francesa a Perpinyà, el 1474 i el 1475, presentant-nos dos exemples d'herois locals: d'una banda, «Bernat d'Oms» (LO PASTORELLET 1887: 35), governador dels comtats del Rosselló i de la Cerdanya; i, d'altra banda, el cònsol en cap de Perpinyà Joan Blanca en el poema «Fam y sanch» (LO PASTORELLET 1887: 1).

3. 1. «BERNAT D'OMS»

En aquest poema trobem un epíleg de l'obra de l'advocat i historiador del segle XVII Andreu Bosch (Perpinyà, Rosselló, 1570-1628), titulada *Summari, índex o Epitome dels admirables no nobilissims títols de Cathalunya Rosselló o Cerdanya* (1628).

Aquest epíleg és un indicatiu explícit de l'hipotext a partir del qual Lo Pastorellet hipertextualitzarà en vers aquest episodi històric, jun-

tament amb la història llegendària que li ha arribat oralment. El fragment pertany al *Lib. I* (primer), al capítol V titulat «Dels privilegis y actes originals y autentichs que provan los dits títols de Fidelisims de la vila de Perpinya y los demes actes de menjar rates fins a carn humana» (BOSCH 1628: 49-52).

Es tracta de tres «provisions y privilegis del Rey Don Joan» atorgades per a Perpinyà: a Girona el 17 de juny de 1475, on el rei Joan demana que «la vila sia intitulado perpètuament fidelíssima e lo Poble fidelisim, en memòria eterna de la gran fe, e constància vostra» (BOSCH 1628: 50) a Castelló d'Empúries el 21 de gener de 1475, on el rei remarca «som estat certificats, com compulsos de fam, aveu tractat de darnos als enemichs, si intra molt escusats, ens atorgam que james vassalls foren faels⁴ i soferixen⁵ mes per llur Rey» i més endavant «vos confesam que del que aveu fet mereixeu gloria, e honor»; i finalment, a Castelló d'Empúries també, el 16 de març de 1475, on els atorga l'últim privilegi:

Com los habitants en la Vila de Perpinyà, com a fidelisims vassalls e subdits nostres, per lo servey, fidelitat, e corona nostra, e de nostra reial casa de Aragó, hajen comportades moltes congoixes, e estretures aixi de fam, fins a menjar carn humana, com de armes, e finalmet contrests e compulsos per les dites dues causes, so es, fam principalment, e armes presedent Llicencia nostra, sian vinguts a poder, e domini del Rey de França, volem esser manifest a tots vosaltres a cada hu de vos, e als qui per anant succehiran, com tots los dits naturals è habitants de la Vila de Perpinyà, è encara Comtat de Rosello, per lo que han fet per nostre servey, son per nos no solament tenguts, è reputats per bos, è fidelissims, mesencara nos è nostra posteritat, per esser se aguts ab tanta fe, è aver usat de tanta constància, bondat è virtut així en universal com en particular (BOSCH 1628: 50-51).

Aquests privilegis estan explicitats per Bosch tal i com foren donats pel rei. Després trobem una posterior explicació per part de

4. fidels

5. sofriren

Bosch, on entrem en el terreny de llegenda urbana i on trobem el fragment usat d'epíleg per Lo Pastorellet:

. . . . a los precedessors ha constat, que per necessitat de fam, y falta d'animals tingerén de sustentarse en dita guerra de carn humana, y altres extraordinaris pasts en servey de los Reys, y patria. A mes restan memòries certes, có apar en los Archius de moltes famílies particulars, de fets memorables en dits encontres, en particular de dos, lo primer es **de la mort cruel perpetraren los francesos a sinch de desembre de 1474 de Bernat Dolms Governador dels Comtats de Rossello y Cerdanya per lo Rey de Arago quel prengueren en Elna y el portaren lligat al Castell de Perpinya ahont lo Rey de França manà llevar lo cap junt al fosso y apres feu posar a la punta de una llansa y com llargament consta motivat en lo privilegi de Governador y Capita general de dit Comtats en persona de Lluís Dolms son fill per lo Rey Ferrando als nou de juliol de 1495 a en lo qual se motivan los fets y serveys extraordinaris y actes memorables de dit Bernat Dolms en servey del Rey de Arago, que son molt gran gloria de los successors (BOSCH 1628: 51).**

Després d'aquest epíleg, que com hem dit, constitueix l'hipotext (text A), s'inicia el poema, l'hipertext (text B). El poema està format per tres parts.

En la primera part, composada de cinc quintetes, parla un *jo* poètic que correspon a Bernat d'Oms. En cada quinteta trobem combinacions de versos alexandrins i octosíl·labs amb rima 12a8b12a12a8b. Sabem que aquesta part correspon al *jo* poètic de Bernat d'Oms perquè així se'ns explicita en el primer vers de la segona part: «En Oms així digué» (LO PASTORELLET DE LA VALL D'ARLES 1887: 36, v. 16).

En aquesta primera part, el *jo* poètic motiva i convida als catalans rossellonesos a defensar-se dels francesos: «Au, fadrins catalans, cordau-vos l'espardenya; / Tú, segador, deixa ton blat» (vv. 1-2, p. 35), «Guerra ó esclavitud! -nos diu eixa nissaga, / Minyons, anem! lo ferro'l puny» (vv. 6-7),

Troblem una comparació amb un element de la natura, aspecte que mostra la continua presència d'elements naturals en tota l'obra de Lo Pastorellet, elements que conformen un paisatge particular d'un espai

determinat, el Rosselló. En aquest cas, li serveix per comparar la caiguda de l'enemic amb l'espiga que cau sota la daga en els primers dies de juny (vv. 9-10). També trobem una metàfora a través de la fauna «Del cruel esparver en las ungles urpida; / La ciutat d'Elna es dins l'esglay» (v. 1, p. 36), equiparant l'enemic francès amb un “cruel esparver” (una cruel au rapaç), que urpa amb les ungles la ciutat d'Elna esglaiada.

En la segona part, trobem un *jo* poètic en tercera persona que, a través de sis quartetes d'alexandrins (el segon i el quart vers amb només un hemistiqui de sis síl·labes), amb rima 12a6b12a6b, descriu la batalla d'una manera molt visual i explícita: «Y al tall de la llansa Antigua y rovellada / La carn bada y s'obreix» (vv. 1-2, p. 37), «De morts y de nafrats jau una inmensa estesa / Sobre'l sorral del mar; / Llúytan los catalans ab febroza ardalesa» (vv. 5-7, p. 37), « O verge dels Dolors, del seu cavall devalla / En Bernat boy ferit! (vv. 11-12, p. 37).

En l'última estrofa d'aquesta part, destaca a nivell retòric una propopeia a través del sol, que s'afligeix del que acaba de passar: «Lo sol que, ansiós, del Canigó mirava / L'eixida del combat, / Bromós, trist, pensatiu, abaix de la mar blava / Arreu s'es enfonsat» (vv. 13-16, p. 37).

En la tercera part, amb set quintetes d'heptasíl·labs de rima 7a'7b7a'7a'7b, versificació que recalca l'essència popular de la seua poesia, un *jo* poètic expressa com el dol, els plors i la tristesa de Perpinyà després de la mort de Bernat d'Oms, impregnen el paisatge i la natura rossellonesos. Aquesta tercera part comença amb dues estrofes de versos heptasíl·labs que expliciten el final de la història i constitueixen directament l'hipotext de l'epíleg que hem vist adès (vv. 17-26, p. 37):

Tot es dol, tot es tristesa,
 Tot es plor en Perpinyà
 Quan, en la llansa francesa,
 Lo cap d'oms de gran bellesa
 Al castell ne penjolá.

Llàgrimas de fel⁶ derrama
 Ara 'l català vensut
 Als ayres son dolor brama,
 Y ne trosseja la llama
 De l'espasa y de l'escut

Així, el jo poètic presenta una sèrie d'elements de la natura del paisatge rossellonès que es fan ressò d'aquesta tragèdia: «Las faldes tan regalades / Del encantat Rosselló, / Ahir de flors matisades, / Avui ne son endolades⁷» (vv. 1-4, p. 38); «Hont gronxolava l'espiga. . . ara apar aspre garriga⁸»; en el bosc, els ocells canten «un cant trist com un gemech» (vv. 6, 8, p. 38); i la mar també s'en fa ressò «y sa veu sembla un renech» (v. 15, p. 38);

A continuació, el *jo* poètic demana a les terres nord-catalanes i al Canigó que ploren per la «sort estranya», per la mala sort d'En Bernat: «Plorau, gent del Rosselló; / Plorau, plana y montanya, / Vallespir, Conflent, Cerdanya; / Plora, nevat Canigó» (vv. 26-30, p. 38).

Veiem com en aquesta primera operació hipertextual, el text de caràcter històric de Bosch es transforma en poema pseudopopular molt retòric, a través d'aquest protagonisme que prenen els elements de la natura en el procés de poetització.

3.2. «FAM Y SANCH»

Un altre exemple d'hipertextualització a partir d'un fet històric llegendari, és el poema «Fam y sanch» (LO PASTORELLET 1887: 1), el primer poema dels *Ays*, que ens versifica l'episodi de Perpinyà del 10 de maig de 1475: després de vuit mesos d'un dur setge, on segons la llegenda històrica es diu que a causa de la fam absoluta els vilatans hagueren de menjar carn de rata i fins i tot carn humana de nens recent nascuts, els perpinyanencs accepten l'ordre de Joan I el Gran

6. bilis, sentiment amarg

7. cobertes de dol

8. garric, varietat d'alzina petita i de fulles punxoses

(Joan II d'Aragó) de rendir-se als francesos. Per haver resistit, el rei Joan atorga a la ciutat el títol de Fidelíssima Vila de Perpinyà.

En una nota de peu de pàgina (LO PASTORELLET 1887: 2-4), trobem dos fragments d'aquest episodi de fam extrema que patí Perpinyà que podrien ser els hipotexts a partir dels quals Lo Pastorellet crea el seu poema: un fragment d'una obra d'un tal historiador contemporani, Marinoeus de Sicile, que ens el presenta mig en francès i mig en llatí:

Rien de plus énergétique que le tableau de la situation des Perpignanais tracé par un historien contemporain, Marineous de Sicile: «On peut à peine croire, s'écrie-t-il, quelle fut la violence de la faim qu'ils endurent en 1475. Pendant plusieurs jours ils ne vécurent que de rats, de chiens, de chats que les femmes chassaient dans les rues de la ville au moyen de longs et larges voiles de toile. Cette ressource venant encore à manquer, et pressées par le plus extrême besoin, **non seulement ils portèrent la dent sur la chair des Français qu'ils avaient tués mais ils dévorèrent encore les cadavres de leurs propres concitoyens.** Plusieurs femmes agitées par la rage de faim, cum peperissent utero suo continuo faetus reddiderunt. Alice, pretaerea, matres inedice stimulis acutoe, suos filios, sive fame sive alio casu preemptos, lamentatione miserabili propriisque lacrymis aspersos comederunt »⁹, LVIII.

El segon fragment de la nota de peu de pàgina és de l'obra *Voyage pittoresque* de l'historiador del segle XIX Dominique Marie Joseph Henry. El fragment correspon a l'obra del mateix autor titulada *Le guide en Roussillon, ou itinéraire du voyageur dans le département des Pyrénées-Orientales contenant un aperçu de l'histoire de la province* (1842):

À l'entrée du parvis de cette église, élevé de deux marches au-dessus du niveau de la Place d'Armes, on avait dressé deux statues allégoriques, qu'on a eu le tort d'enlever dans le courant du siècle dernier nous ne

9. «Quan haurien d'haver restat en l'úter, Alícia, mare primerenca, estava destruïda i plorava llàgrimes miserables a causa de la patètica lamentació pel seu fill i per la fam».

savons pourquoi. La statue à droite de l'entrée représentait un vieillard portant sur sa poitrine un écu sur lequel étaient gravés ces mots : *innata fidelitas in corde Perpiniensium*. Ce personnage montrait du doigt, dans un pli de sa robe, un chien, un chat, un rat et les lambeaux d'un enfant, allusion à la famine horrible qui, pendant le siège de cette place par Louis XI, **réduisit une femme à manger son propre enfant mort de faim**, et sur l'écu on lisait : *En cibus et esca Perpiniensium pro servitio regis et patriae*¹⁰ (HENRY 1842: 37-38)

Lo Pastorellet cita en llatí el títol reial «*Innata fidelitas in corde Perpiniensium*», i seguidament el poema comença amb una dècima introductòria d'heptasíl·labs amb rima ababccdeed on un *jo* poètic trobador anuncia que no cantarà en aquesta ocasió una cobla d'amor sinó que «en sa arpa ara malmesa / sola ressona ab tristesa / la corda del plany sagrat» (vv. 5-7, p. 1) presentarà un capítol de la història que està «fulls de llàgrimas regat» (v. 10, p. 1).

A continuació ens presenta onze sextets amb versos alexandrins, versificació clàssica francesa, usada especialment per a poemes de caràcter narratiu; el tercer i sisè versos només contenen un hemistiqui. A diferència d'altres poetes rossellonesos de l'època com Talrich, qui utilitza l'alexandrí amb cesura àtona, tipus de vers conegut per l'edat mitjana a França però no habitual, Lo Pastorellet el refuta per veure-hi una forma estrangera (PONS 1914: 184), i usa l'alexandrí amb cesura tònica, com veiem en el primer sextet on presenta la situació, seguint un esquema de rima 12a12a6b12c12c6b. Així, primer prepara l'ambient i l'escenari lúgubre de la vila, la flaire a mort que impregna la ciutat:

La nit, en Perpinyá, negra, ja s'ajocava.
 Quan lo sospir d'un mort, la xaveca¹¹ jitava¹²
 Son crit esglayador;
 Ays, gemechs, clams de dol sallen¹³ de cada casa;

10. «Els aliments i el menjar de Perpinyà pel servei del rei i de la pàtria».

11. *xaveca*>*xibeca* : òliva, l'ocell nocturn

12. *jitaba*>*gitava*: llençava

13. verb *sàller*>*sallir*= eixir, sortir

A la Llotja de Mar, sols una groga brasa
 Ne¹⁴ trenca la foscor.

Allá, vestit encar de son punyal de guerra,
 Despedessat y fret, en un capsal de terra
 S'estira un cavaller;
 Assi, ossos macats, pells y carns estripades
 Esbandeixen llur baf sobre las Esplanadas...
 Immens pudrimenter!

Els perpinyanencs estan «aganyits per la fam» (v. 7, p. 2), circulen pels carrers «com fantasmes en pena» (v. 8, p. 2) i després d'haver patit tanta fam, devoren els enemics com si foren voltors: «Molts enemics vensuts en l'eixida darrera / Són ja l'unich festí de la ciutat entera... / Quin sopar de voltors!» (vv. 16-18, p. 2).

Una vegada havent-nos situat en aquesta ambientació lúgubre, ens trobem amb la hipertextualització a partir dels dos hipotexts «històrics» que hem esmentat i que Lo Pastorellet inclou en forma intertextual de citació per tal de donar legitimitat a la llegenda urbana. Així, quan el tal historiador contemporani Marinoeus de Sicile expressa: «non seulement ils portèrent la dent sur la chair des Français qu'ils avaient tués mais ils dévorèrent encore les cadavres de leurs propres concitoyens» i quan l'historiador del segle XIX Dominique Marie Joseph Henry explica l'«allusion à la famine horrible qui, pendant le siège de cette place par Louis XI, réduisit une femme à manger son propre enfant mort de faim», Lo Pastorellet ho reescriu d'una manera molt visual:

Una mare, ho diré? Que'l menester corgela,
 Lo ninet qu'ha parit y que la llet anhela,
 Arrancá de son sé,
 Y mossegant eix cos alqual ella dá vida,
 Al lloch del matern bès que sa boca ara olvida,
 A glops sa sanch begué!
 (vv. 21-24, p. 2)

14. forma plena del pronom « en »

Després de relatar com els perpinyanencs criden «Guerra als Franchs!» acaba el poema fent referència a la llegenda del batlle Joan Blanca, que conta com les tropes franceses li haurien demanat la rendició de Perpinyà, amenaçant-lo de matar el fill si no els retia la ciutat, i aquest els oferí la seua espasa per matar el seu fill (vv. 13-24, p. 4):

Lo Cónsul, Don Blancá, dret sobre una alta torra,
Ofega son dolor, sas llàgrimes esborra
Y son ara se treu:
Miráulo aquí, los diu, mon espasa honrada :
Mateu, mateu mon fill ! mes ma patria sagrada,
Francésos, no l'haureu!
A Baix de las parets, una má forastera
Del malhaurat infant la rossa cabellera
Arreu descapdellá;
Y eix cap tant hermós reb la mortal ferida,
Mes ans de se tancar sa boca encara crida:
«Per Deu y Perpinyá!»

En una tercera nota de peu de pàgina, tornem a tenir una citació de l'obra de Bosch *Summari, índex o Epitome dels admirables no nobilissims títols de Cathalunya Rosselló o Cerdanya* (1628) que apareixia en el poema que hem vist anteriorment. En aquest cas es tracta d'una operació intertextual per donar legitimitat al poema que està narrant i fer constar els fets en el present: «Après la restitution de la province roussillonaise à l'Aragon, la ville de Perpignan fit plaisir sur la maison de Jean Blanca l'inscription suivante : hujus domus Dominus fidelitate cunctos superavit Romanos¹⁵» (BOSCH 1628: 35).

El poema acaba amb la mateixa dècima que hi havia a l'inici del poema amb el *jo* poètic trobador, variant només el vuitè vers: «vos ha llegit, per memòria» (LO PASTORELLET 1887: 5).

15. «El propietari d'aquesta casa, quant a fidelitat, ha superat als romans».

4. CONCLUSIONS

Josep Bonafont és un dels màxims representants de la Renaixença rossellonesa. Amb els seus *Ays* ens trobem davant de procediments intertextuals i reescriptures hipertextuals de literatura culta i de literatura popular. Lo Pastorellet compon els seus poemes operant amb la *Bíblia*, passant per Shakespeare, Petrarca, Dante, Verdaguer, Bosch, fins arribar als goigs, llegendes i a la història popular.

En aquest cas, ens hem detingut en la hipertextualitat de Lo Pastorellet en dues elegies històriques i heroiques que responen a aquest gènere típic renaixencista de recordar les memòries del país per constituir el relat nacional. Així, a partir de diversos fragments d'autors com l'advocat i historiador perpinyanenc Andreu Bosch, i de la llegenda històrica de base popular que li ha arribat oralment, Lo Pastorellet reescriu en dos poemes dos episodis de la història local.

En «Bernat d'Oms», trobem una hipertextualització molt retòrica a partir d'elements de la natura personificats o metaforitzats: una *lacrimarum valle* que, després de la mort del governador, impregna la fauna i la flora del paisatge nord-català. En «Fam y sanch», un *jo* poètic trobador explicita la llegenda urbana i lúgubre dels vilatans de Perpinyà, utilitzant el present i l'estil directe, dibuixant amb tot tipus de detalls l'escena de la mare que menja el seu nadó i el destí final del cònsul Joan Blanca.

A través d'aquests procediments hipertextuals caracteritzats per la retorització dels fets i el plany, Bonafont col·labora en la tendència renaixencista de recuperar episodis del passat per evidenciar una història col·lectiva digna de recordar per sempre.

BIBLIOGRAFIA

- BERTHELOT (2018): Martine Berthelot, «Catalunya del Nord», dins: *Història de la literatura popular catalana*, Tarragona: Publicacions de la Universitat Rovira i Virgili, p. 510-543.
- BONAFONT (1907): Josep Bonafont, «Les goigs», *Revue Catalane*, núm. 7 (15-07-1907), p. 196.

- (1911): Josep Bonafont, «Aux obsèques de M. Vergés de Ricaudy [président de la Societat d'Estudis Catalans], Oraison funèbre en catalan», *La Veu del Canigó*, núm. 7 (7-2-1911), p. 47-48.
- (1923): Josep Bonafont, *Sermon catalan sur la Passion prononcé le Vendredi Saint, 30 mars 1923 à la Cathédrale de Perpignan*, Perpinyà: Barrière.
- BOSCH (1628): Andreu Bosch, *Summari, index o Epitome dels admirables y nobilissims titols de honor de Cathalunya, Rossello y Cerdanya y de les gracies, privilegis, prerogatiues, preheminiencies, llibertats è immunitats gosan segons les propies y naturals lleys*, Perpinyà: Pere Lacauallera. Disponible en línia a: <https://books.google.es/books?id=oK5QAAAA-cAAJ&printsec=frontcover&hl=ca&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false> [Consulta: 29 octubre 2020].
- BOVER (1990): August Bover, «La festa literària de Banyuls de la Marenda (1883)», dins: *Miscel·lània Joan Bastadas I 4*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 147.
- CAMPS (1986): Christian Camps, *Deux écrivains catalans: Jean Amade, 1878 - 1949, Joseph-Sébastien Pons, 1886 - 1962*, Castelnau-le-Lez: Les Amis de J. S. Pons-Occitania.
- HENRY, (1842): Dominique Marie Joseph Henry, *Le guide en Roussillon, ou itinéraire du voyageur dans le département des Pyrénées-Orientales contenant un aperçu de l'histoire de la province*, Perpinyà: Librairie de J.B.Alzine. Disponible en línia a: <https://books.google.ga/books?id=ATpYAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=ca&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q=%C3%80%20l%E2%80%99entr%C3%A9e%20du%20pavis%20de%20cette%20C3%A9glise&f=false> [Consulta: 29 octubre 2020].
- LO PASTORELLET DE LA VALL D'ARLES (1887): Lo Pastorellet de la Vall d'Arles, *Ays. Elegías Catalanas*, Perpinyà: Latrobe. Disponible en línia a: <https://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0385285&men=3&lg=FR> [Consulta: 29 octubre 2020].
- (1914): Lo Pastorellet de la Vall d'Arles, *Ays y albadés*, Perpinyà: Impremta Catalana Comet. Disponible en línia a: <https://mediatheque-patrimoine.perpignan.fr/view.php?titn=0385287&men=3&lg=FR> [Consulta: 29 octubre 2020].
- MARTIN (1995): Jean-Clément Martin, «Monseigneur Freppel et la révolution française». *Annales de Bretagne et des pays de l'Ouest*, núm. 102-1, p. 75-88.
- PONS (1907): Josep-Sebastià Pons, «Lo pastorellet et la renaissance au Roussillon», *Revue Catalane* (15 de novembre de 1907), p. 324-330.

- (1914): Josep-Sebastià Pons, «La poésie du Pastorellet de la Vall d'Arles», *La Veu del Canigó*, núm. 87 (7 de juny de 1914), p. 178-184.
- (1958): Josep-Sebastià Pons, «Le romantisme et la poésie catalane en Roussillon», *Tramontane*, núm. 416-417, p. 216-217.
- (1977): Josep Sebastià Pons, *L'ocell tranquil*, Perpinyà: Col·lecció Tramuntana.
- PRAT I RIBA (2006): Enric Prat i Pep Vila, «Lo Pastorellet de la Vall d'Arles (Josep Bonafont) en el centcinquantenari del seu naixement», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 47, p. 335-374. També disponible en línia a: <<https://www.raco.cat/index.php/AnnalsGironins/article/view/54586/63436>> [Consulta: 29 octubre 2020].
- RIFA i TEISSEIRE-DUFOUR (2004): Jean Rifa i Patrice Teisseire-Dufour, *Des hommes et le Roussillon, biographies*, Perpinyà: Trabucaire.